

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Валентина Радкевич

Інститут професійної освіти

Національної академії педагогічних наук України

Київ, Україна

Сучасний науковий дискурс розглядає стійкість (резилієнтність) системи професійної освіти в Україні як її іманентну здатність до швидкої реконфігурації внутрішніх структур та функціональних процесів у відповідь на катастрофічні зовнішні виклики. В умовах збройного конфлікту ця характеристика перестає бути лише теоретичною абстракцією і перетворюється на виживання системи на основі поєднання технологічної модернізації, інноваційного менеджменту та стратегічної гнучкості. Теоретична рамка резилієнтності в професійній освіті охоплює сім ключових доменів: інтелектуальний, економічний, соціальний, політичний, інституційний, фізичний та культурний. Кожен із цих доменів в умовах війни в Україні зазнав трансформації, перетворюючись із зони вразливості на джерело системної адаптації. Інтелектуальний домен забезпечує збереження базових навичок грамотності та професійної компетентності, що є фундаментом прав людини навіть у кризових обставинах. Економічний домен фокусується на розвитку людського капіталу як інструменту підвищення продуктивності праці, що згодом стимулює інновації та загальне економічне відновлення (Londar et al., 2024). Стійкість закладів професійної освіти в Україні проявилася у здатності відновити освітній процес протягом лічених тижнів після початку повномасштабного вторгнення, незважаючи на безпрецедентні виклики. Це стало можливим завдяки зміні моделі управління освітою, де більша автономія була делегована на рівень керівників закладів, що дало змогу приймати оперативні рішення без очікування директив із центру. Важливу роль у цьому процесі відіграла концепція організаційної резилієнтності, яка передбачає використання когнітивних та поведінкових стратегій для адаптації до умов війни, включаючи перехід на гібридні форми навчання та розширення соціальних місій освітніх інституцій. Наукові дослідження підтверджують, що системна стабілізація сектору професійної освіти вимагала не лише нормативних коректив, але й глибокої інтеграції цифрових платформ та

хмарних сервісів, які забезпечили безперервність навчання для переміщених осіб (Alieva, & Nechitailo, 2023).

Ефективність адаптації системи професійної освіти також корелює з історичним досвідом інших країн, які проходили через масштабні війни. Аналіз реформ у Великій Британії під час Другої світової війни демонструє, що професійна освіта стає фундаментом національної безпеки та економічної стійкості, коли вона синхронізується з оборонними та виробничими потребами держави. В українському контексті професійна освіта розглядається не просто як освітній рівень, а як стратегічний чинник забезпечення обороноздатності та майбутнього відновлення. Це вимагає відходу від застарілих бюрократичних моделей на користь гнучких, модульних програм, що здатні швидко реагувати на дефіцит кадрів у критичних галузях.

Збройна агресія спричинила масштабну руйнацію матеріально-технічної бази закладів професійної освіти, що виражається у тисячах пошкоджених та зруйнованих об'єктів. Прямі збитки освітньої інфраструктури станом на початок 2024 року оцінюються у 6,8 мільярда доларів США. Загалом внаслідок бойових дій пошкоджено або зруйновано щонайменше 3809 об'єктів освітньої інфраструктури, серед яких значна частка припадає на заклади професійної та передвищої освіти. Статистичні дані станом на вересень 2022 року вказували на те, що 130 закладів професійної освіти були пошкоджені або повністю знищені. Окрім фізичних руйнувань, серйозним викликом стало використання освітньої інфраструктури не за призначенням: понад 4000 закладів освіти стали прихистком для внутрішньо переміщених осіб або виконували інші гуманітарні функції, що обмежило можливість проведення практичних занять (*Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року*, 2024).

Деструктивний вплив війни не обмежується інфраструктурою; він має глибокий соціально-демографічний вимір. Масове переміщення населення, що охопило мільйони людей (зокрема понад 8,2 мільйона біженців за кордоном), призвело до розриву зв'язків між закладами професійної освіти та потенційними абітурієнтами. Близько 25% вчителів та викладачів професійної освіти були залучені до виконання обов'язків, не пов'язаних із викладанням, а значна частина була змушена покинути свої робочі місця. Втрата кадрів у переміщених закладах освіти становить серйозну загрозу, оскільки викладачі та науковці часто опиняються у стані очікування, позбавлені доступу до лабораторій та обладнання, що веде до деградації професійних навичок. Психологічна травма та постійна загроза обстрілів впливають на ментальне здоров'я учасників освітнього процесу, що, за оцінками

Світового банку, матиме довготривалі наслідки для якості людського капіталу на ринку праці (*Europa.eu*, 2022). Економічні втрати також мають опосередкований вплив на професійну освіту через скорочення робочих місць у приватному секторі. Міжнародна організація праці оцінювала втрати зайнятості у 2022 році на рівні 30%, що безпосередньо вплинуло на можливості проходження виробничої практики здобувачами професійної освіти. Ринок праці зазнав одного з найбільших шоків у сучасній історії: незважаючи на скорочення робочої сили на чверть, ефективність заповнення вакансій знизилася лише помірно, що свідчить про гнучкість політик найму та адаптивність працівників. Проте відновлення довгострокових втрат людського капіталу вимагатиме інструментів, що виходять за межі лише трудової політики, інтегруючи професійне навчання в ширший контекст національної реконструкції (Giacomo et al., 2026).

Запровадження правового режиму воєнного стану 24 лютого 2022 року вимагало негайної реакції законодавчої та виконавчої гілок влади для забезпечення функціонування системи професійної освіти. Основним вектором нормативних змін стало надання максимальної гнучкості освітньому процесу та спрощення процедур доступу до навчання. Закон України № 2312-IX від 19 червня 2022 року вніс принципові зміни до профільного законодавства, дозволивши оперативно підлаштовувати підготовку кваліфікованих робітників під потреби воєнного часу та майбутньої відбудови. Міністерство освіти і науки України видало серію наказів (наприклад, Наказ № 274), якими було внормовано дистанційне навчання, зарахування дітей-переселенців до закладів освіти за спрощеними процедурами та збереження заробітної плати педагогам у разі призупинення діяльності закладів (*IEA | Професійна (професійно-технічна) освіта*, 2022). Важливим кроком у забезпеченні прав здобувачів професійної освіти стало впровадження внутрішньої академічної мобільності. Наказ МОН № 437 дозволив учням, чий заклад опинився в зоні бойових дій або під окупацією, продовжувати навчання в будь-якому іншому закладі професійної освіти України без втрати статусу та фінансування. Це рішення стало інституційним запобіжником проти освітніх втрат та дозволило зберегти контингент учнів у межах національної системи освіти. Паралельно з цим, нормативна база розширювалася у напрямі психологічного супроводу (Лист МОН № 1/3737-22) та плекання резилієнтності (Наказ МОН № 889), що відображає перехід від суто академічного управління до комплексної підтримки учасників освітнього процесу. У 2025 р. було ініційовано новий етап реформи, втілений у Законі України «Про професійну освіту», який передбачає глибоку трансформацію управління та фінансування. Основні зміни передбачають перехід до фінансової автономії закладів, які зможуть функціонувати як комунальні некомерційні

підприємства. Це дасть змогу відійти від жорсткої тарифної сітки, самостійно формувати штатний розпис та встановлювати конкурентні заробітні плати майстрам виробничого навчання, що є критичним в умовах дефіциту кадрів. Управління закладами переходить до наглядових рад за участі роботодавців, що забезпечує відповідність освітніх програм реальним запитам ринку праці та встановлює чіткі показники ефективності (КРІ) для директорів. Крім того, закон закріплює статус «професійних коледжів» замість застарілих аббревіатур ПТУ та ВПУ, що є частиною стратегії зміни бренду професійної освіти та підвищення її престижності (*Закон України, 2025*).

Цифровізація професійної освіти в умовах війни перетворилася із допоміжного інструменту на безальтернативну умову виживання системи. У ситуації, коли фізична присутність у навчальних аудиторіях стала неможливою для мільйонів учнів, розвиток цифрового освітнього середовища дозволив зберегти зв'язок між учасниками освітнього процесу та забезпечити якість надання послуг. Міністерство освіти і науки України спільно з міжнародними партнерами розгорнуло низку антикризових рішень, зокрема платформу «Професійна освіта онлайн», проєкт «Wi-Fi в укриттях» та хмарні сервіси для управління навчальним контентом. Особлива увага приділялася дебюрократизації управління за допомогою інтегрованої інформаційної системи АІКОМ, яка стала основою для прийняття рішень на основі даних. Для професійної освіти цифрова трансформація означала не лише перехід на лекції в Zoom, але й впровадження симуляційних технологій, віртуальних лабораторій та імерсивних засобів навчання, які частково компенсували відсутність доступу до реального виробничого обладнання. Програма «EU4Skills» відіграла ключову роль у цьому процесі, забезпечивши заклади професійної освіти комп'ютерною технікою, IT-лабораторіями та розробивши понад 60 онлайн-курсів для дистанційного навчання. Це дало змогу здобувачам освіти не лише засвоювати теоретичний матеріал, але й набувати цифрових компетентностей, які стають критично важливими на сучасному ринку праці. Зокрема, використання інструменту «Selfie for Teachers» дозволило вчителям самостійно оцінювати рівень своїх цифрових навичок та визначати напрями для подальшого професійного розвитку (Радкевич, & Пригодій, 2025). Проте цифрова трансформація зіткнулася із низкою викликів, серед яких – нерівномірність доступу до високошвидкісного інтернету, дефіцит енергопостачання через обстріли критичної інфраструктури та недостатня забезпеченість учнів персональними гаджетами. Крім технічного аспекту, експерти виокремлюють низку соціально-психологічних викликів. Ідеться про ізоляцію здобувачів освіти, послаблення їхніх пізнавальних здібностей без офлайн-взаємодії та надмірне навантаження на педагогів, що виникає через необхідність

готувати заняття для кількох форматів водночас. Вирішення цих суперечностей потребує системного підходу, що включає створення мережі цифрових освітніх хабів та розроблення стандартів цифрових компетентностей, гармонізованих із європейськими рамками DigComp.

В умовах воєнного стану дуальна форма здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання в закладі з практичною підготовкою на робочому місці, набула особливого значення як інструмент швидкої адаптації молоді до реального сектору економіки. Статистичні дані демонструють стійке зростання інтересу до цієї моделі: якщо у 2019/2020 навчальному році частка учнів на дуальній формі становила 5%, то у 2023/2024 рр. цей показник перевищив 7%, охопивши понад 16 тис. осіб. Позитивна динаміка зберігається навіть за умови загального скорочення контингенту учнів у системі професійної освіти, що свідчить про високу затребуваність випускників, які мають реальний виробничий досвід (*Дуальна професійно-технічна освіта в Україні, 2025*). Проте впровадження дуальної освіти стикається зі специфічними бар'єрами. Однією з проблем є так звана «сіра» дуальна освіта, коли бізнес, особливо малий, офіційно не оформлює стосунки із закладами професійної освіти, а домовляється напряму з майстрами про працевлаштування учнів, щоб уникнути виплати частки заробітної плати закладу. Крім того, значна частка учнів професійних коледжів (близько 58,8%) є неповнолітніми, що накладає обмеження на використання їхньої праці на певних типах виробництва згідно з КЗпП. Водночас попит бізнесу на робітничі кадри стимулює появу нових механізмів фінансування, таких як гранти на дуальну освіту та запровадження «студентського трудового договору», що передбачено новими законодавчими ініціативами. Ринок праці воєнного часу вимагає від професійної освіти формувати у майбутніх кваліфікованих робітників не лише традиційних навичок, але й підготовки за абсолютно новими спеціальностями. Показовим прикладом є професія «оператор дистанційно керованих безпілотних літальних апаратів» та «оператор наземних засобів керування БПЛА», на підготовку за якими заклади професійної освіти почали активно отримувати ліцензії. Освітні програми за цими напрямками включають як цивільне використання (моніторинг інфраструктури, сільське господарство), так і підготовку екіпажів у межах програм рекрутингу для Сил оборони. Таке зміщення акцентів демонструє здатність системи професійної освіти ставати частиною оборонно-промислового комплексу та технологічного сектору держави.

Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року (*Освіта.ua, 2024*) визначає трансформацію професійної освіти як один із дев'яти ключових

пріоритетів. Основною метою є створення гнучкої системи, здатної забезпечити економіку кваліфікованими кадрами для відбудови та інноваційного розвитку. Це передбачає не лише оновлення матеріальної бази через проєкт «100 майстерень», але й зміну самої філософії навчання – від трансляції знань до формування навичок, що дозволяють людині бути адаптивною впродовж усього життя. Важливим аспектом є також підтримка ветеранів через програми професійної адаптації та підтвердження кваліфікацій, здобутих у неформальний спосіб. Це розширило можливості інтеграції захисників у цивільну економіку. Розвиток професійної освіти України в умовах воєнного стану став безпрецедентним досвідом адаптації складної соціальної системи до екстремальних викликів. Сьогодні професійна освіта перетворюється на фундамент економічної стійкості України. Її докорінна трансформація зумовлена поєднанням стратегічної мети – вступ до Євросоюзу та практичної необхідності – повоєнна відбудова. Ключем до успіху є синхронізація освітнього простору з європейськими нормами визнання кваліфікацій та забезпечення якості професійної освіти (Радкевич, & Єршова, 2022). Стійкість сектору забезпечується синергією державної політики щодо децентралізації управління, ініціативності керівників закладів професійної освіти на місцях та масштабної підтримки міжнародних донорів. Програма «EU4Skills: Кращі навички для сучасної України», яка тривала до 2023 року, забезпечила системну підтримку реформ через закупівлю обладнання, розробку стандартів та навчання менеджменту закладів. Зокрема, було закуплено 18 автобусів, понад 400 генераторів та сотні комп'ютерів, що дозволило закладам функціонувати навіть в умовах блекаутів. Швейцарсько-український проєкт «DECIDE» активно підтримує децентралізацію управління освітою, сприяючи створенню систем профорієнтації у територіальних громадах та виділивши на ці цілі понад 80 мільйонів гривень (Europa.eu, 2026). Співпраця з Фінляндією через проєкт «Bridge2Skills» фокусується на впровадженні компетентнісного підходу та модульних програм, що дають можливість швидше реагувати на потреби ринку. Фінський досвід допомагає українським педагогам розробляти індивідуальні плани розвитку для учнів, враховуючи потреби дорослого населення, яке потребує швидкої перепідготовки після втрати роботи через війну. Європейський фонд освіти продовжує супроводжувати Україну на шляху до членства в ЄС, сприяючи гармонізації кваліфікацій із рамкою ESCO та підтримуючи створення Центрів професійної досконалості як регіональних осередків інновацій.

Підсумовуючи результати дослідження, можна стверджувати, що розвиток професійної освіти України в умовах воєнного стану зазнав фундаментальної

трансформації, еволюціонувавши з традиційної моделі підготовки кадрів у стратегічній складник національної безпеки та загальнодержавної життєстійкості. Сучасна система професійної освіти продемонструвала виняткову адаптивність до екстремальних викликів, де впровадження гнучких короткострокових програм перепідготовки та механізмів мікрокваліфікацій стало дієвою відповіддю на гострий дефіцит фахівців, спричинений мобілізаційними процесами та міграційними коливаннями. Це дало змогу не лише підтримати стабільність критичної інфраструктури, але й закласти підґрунтя для оперативного реагування на потреби воєнного часу. Важливо підкреслити, що розвиток галузі в цей період вийшов далеко за межі суто виробничих завдань, оскільки заклади професійної освіти перетворилися на потужні центри соціальної стабілізації та інклюзії, забезпечуючи швидку інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у нові громади та створюючи ефективні платформи для професійної реабілітації ветеранів. Таким чином, професійна освіта в умовах війни довела свою роль як динамічний гуманітарний та економічний стабілізатор, чий подальший розвиток є критично важливим не лише для виживання держави в умовах відсічі збройній агресії, але й для майбутньої масштабної відбудови, яка потребуватиме якісно нового рівня професійної майстерності та технологічної грамотності нації.

Список літератури:

- Дуальна професійно-технічна освіта в Україні* (2025). <https://kse.ua/wp-content/uploads/2025/09/Zvit.-Dualna-profesiyno-tehnicna-osvita.pdf>.
- Закон України* (2025). Про професійну освіту. Офіційний вебпортал парламенту України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4574-IX#Text>.
- Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року* (2024). https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf.
- Освіта.ua* (2024, March 7). Про затвердження Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. [Освіта.ua.
https://osvita.ua/legislation/other/92916/](https://osvita.ua/legislation/other/92916/).
- РАДКЕВИЧ, В., & ЄРШОВА, Л. (2022). Стан готовності системи професійної освіти до протидії реальним і потенційним загрозам національній безпеці та національним інтересам України в умовах зовнішніх і внутрішніх викликів. *Професійна педагогіка*, 1 (24), 4-17. <https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.4-17>.

- РАДКЕВИЧ, В., & ПРИГОДІЙ, М. (2025). Цифрова трансформація професійної освіти в Україні: реалії, виклики та перспективи. *Edukacja Zawodowa I Ustawiczna*, 9, 385-397. <https://doi.org/10.71358/ezu.2220>.
- ALIEVA, A., & NECHITAİLO, I. (1970). Resilience of education systems: what lessons can be learned from Ukraine? <https://liser.elsevierpure.com/en/publications/resilience-of-education-systems-what-lessons-can-be-learned-from-/>.
- Europa.eu* (2022). Ukraine: data on the impact of Russian aggression on education and training | ETF. <https://www.etf.europa.eu/en/news-and-events/newsletters/articles/ukraine-data-impact-russian-aggression-education-and-training>.
- Europa.eu* (2026). National reforms in vocational education and training. <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurydia/ukraine/national-reforms-vocational-education-and-training>.
- GIACOMO, A., BOERI, T., & ZHOLUD, O. (2026). *A wartime labor market: the case of Ukraine*. CEP. https://cep.lse.ac.uk/_new/publications/abstract.asp?index=11965.
- IEA | Професійна (професійно-технічна) освіта (2022). Iea.gov.ua. <https://iea.gov.ua/diyalnist/naukovo-analitichna-diyalnist/biblioteka-informacijnyh-resursiv/profesijna-profesijno-tehnichna-osvita/>.
- LONDAR, S., BOSENKO, O., & GAIDUK, I. (2024). Ensuring the resilience of Ukrainian education during the war as an experience for improving the education systems in the EU countries. *Educational Analytics of Ukraine*, 6, 5-25. <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2024-6-5-25>.